

Д. Ю. Хохель

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

«УРІЖ ТА ЙОГО ДУХИ» ГАЛИНИ ПАГУТЯК У СВІТЛІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті залучення національного міфологічного матеріалу у творенні художнього світу у збірці «Уріж та його духи» розглядається як форма долучення сучасного фентезі до безперервності культурної традиції, важливість якої неодноразово підкреслював Іван Огієнко. Книга Галини Пагутяк певною мірою іде далі процесу запозичення матеріалу із фольклору до авторського міфу і являє собою за формою та змістом авторську обробку міфологічного матеріалу, збагачену новими оповідями, яка пов'язана із авторським міфом.

Ключова слова: авторський міф, національна міфологія, фольклор, культура, неперервність, Іван Огієнко, Галина Пагутяк.

У сучасній українській літературі набуває розвитку жанр фентезі. Чимало творів цього жанру з'явилося останніми роками авторства Галини Пагутяк, Марини Соколян, Марини і Сергія Дяченків, Дари Корній, Тали Владмирової, Володимира Арсєва, Валерія Шевчука тощо. Важливим компонентом цих літературних творів виступає авторський міф, який є основоположним для існування художньої реальності на думку низки вітчизняних науковців [2; 3]. У низці текстів авторський міф заснований на українському дохристиянському фольклорі. Дослідники творчості Галини Пагутяк наголошують на химерності, іншості, містичності й ірраціональності художніх світів її творів (Н. Кирюшко [3], Н. Мельник [6], О. Галаєва [1], Ю. Голобородько [2]). О. Леоненко називає її романи «національним варіантом жанру фентезі» [4, с.97], зауважуючи, що «ірраціоналістична, фантастично-міфологічна проза Галини Пагутяк виступає яскравим прикладом літературного експериментування і становлення жанру фентезі на сучасному етапі розвитку української літератури» [4, с.102].

Розвиток цього жанру ставить на часі необхідність звернення до ідей Івана Огієнка про безперервність української культурної традиції у контексті її самотності. У статті збірка Галини Пагутяк «Уріж та його духи» розглядається як вираження цієї неперервності, як формат звернення до національної міфології як джерела компонентів авторського міфу.

Надрукована сто років тому праця Івана Огієнка «Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу» [9] представляє оригінальний твір культурної апологетики української автентичності. У цій праці основна ідея, яку висловлює лектор Іван Огієнко, звучить так: «Тепер, коли ми творимо самі своє вільне життя, коли питання про нашу автономію поставлено руба, коли це питання набуло собі такої гострої форми, як раз дочасно буде спинитись, озирнутися назад, кинути оком на той довгий шлях, що його ми перейшли» [9, с.3]. Тобто на думку науковця і громадського діяча культурна унікальність як невід'ємна частина незалежної української культури спирається на здобутки століть. Він наголошує на важливості ідеї нерозривності культурної традиції.

Далі у роботі йдеться про різні аспекти цієї спадщини, як то літературу, право, орнамент, костюм тощо. Визначаючи словесну традицію він дуже стисло висловлюється про здобутки українського фольклору: «Наші пісні – це ти-

хий рай, це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за нами» [9, с.5]. Далі він пропонує кілька прикладів українських пісень, які набули поширення, і розглядає їхній вплив на церковний спів [9, с.6-7]. Окрім цього він прослідковує літературну значущість козацьких дум, про які пише із посиланням на праці П. Жигецького: «Найкращий здобуток старовини, думи мали великий вплив на стару й нову українську літературу, годували Котляревського, Гоголя, Квітку, Шевченка, Щоголіна, і матимуть ще не малий вплив з ростом української національної свідомості» [9, с.9]. Іван Огієнко також наголошує на унікальності українських звичаїв, вірувань і переконань [9, с.21]. Українська міфологія, яку Іван Огієнко включає у ширший культурний контекст, є значущою складовою національної спадщини: «Наші рідні звичаї, в яких ми виростили і виховувалися довгими віками, мають велике значення, бо це ж вони – основа нашої культури, це та підвалина, на якій стоїть наш народ як окрема нація» [8, с.69]. Її компоненти сьогодні використовуються у творенні нових художніх світів фентезі. Тобто можна говорити про ці авторські міфи у контексті культурної безперервності.

Іван Огієнко наголошував на багатогранності вивчення національної міфології – «Зводити дохристиянські вірування до самого тільки фольклору, календаря, медицини, до самої етнографії, як це в нас часто робили й роблять, ніяк не можна, бо реальні факти говорять про зовсім інше: дохристиянські вірування були й позосталися, як істотні вірування» [7]. Тобто вона не стала фактом історії культури, а натомість розвивається і змінюється. Є. Мелетинський зазначає «У міфі ми знаходимо те, що можна назвати історичним, і те, що можна назвати вічним, оскільки міф відбиває деякі риси первісного мислення і в той же час певний рівень думки» [5, с.11]. Такий підхід до національної міфології як джерела притаманний текстам жанру фентезі.

У фентезі Галини Пагутяк авторський міф перебуває у неперервній єдності з українською фольклорною традицією. Наприклад, у романі «Слуга з Добромиля» персонаж-опир пов'язує усі часові пласти роману і залучає їх до хронотопу твору як події біографічного часу: «Я ще не міг знати у свої 8 чи 9 літ, що переживу і цей замок, спершу дерев'яний, потім – мурований, а монастир і церкву, що будувалась на моїх очах, зрівняють із землею. І це не стане моїм тріумфом, а тихою печаллю» [10, с.112]. Таке видозмінене залучення історичних подій як особистісно значущих сприяє формуванню образу безперервності традиції.

Складні й багатогранні зв'язки національної міфології із авторським міфом Галини Пагутяк втілено у збірці «Уріж та його духи», де опубліковано оповіді, на які він спирається.

Олександра Чаус у передмові до роману Галини Пагутяк «Урізка готика» визначає джерела, якими послуговувалася авторка, зокрема тексти Івана Франка, Миколи Костомарова, Олекси Воропая, Георгія Булашева [12]. Твір «Уріж та його духи» Галина Пагутяк сама ідентифікує так: «Була в мене ідея написати історію Урожа, зізнаюсь, але мене відштовхує лінійність часу. Правда, це теж історія Урожа, тільки духовна. І дуже суб'єктивна» [11, с.5]. Це літературна обробка міфів Урожа, яка певною мірою доповнює авторський міф «Урізької готики». Галина Пагутяк позиціонує її так: «Я сама є носієм усної традиції народу» [13]. Такий підхід до творення авторського міфу загострює увагу на звертанні до фольклору як джерела авторського міфу, а через нього – на тісний зв'язок сучасної літератури фентезі з національною культурною традицією. Окремі тексти, включені у цю збірку, розповідають про міфічних створінь Урожа, інші – про сні і видіння його жителів, які вони розповідали іншим. У тексті неодноразово підкреслюється автентичність матеріалу оповіді. Її висловлювання про те,

що «Ніщо не зникло. Воно продовжує існувати в міфологічному часі й просторі» [11, с.6] підтверджує спрямованість текстів на закріплення культурної традиції як безперервної шляхом звернення з одного боку до конкретної території з її історією, а з іншого – циклічного хронотопу, притаманного міфу.

Залучення міфологічного матеріалу до особистого біографічного часу використовується у текстах збірки, наприклад, у двох послідовних оповідях «Троє чоловіків у чорному» та «Сон про чорного чоловіка». У першому оповіданні виражено присутнє сполучення загальної фольклорної інформації («Дуже часто дорога мертвих є одночасно дорогою для живих, коли цвинтарі знаходяться в селі, а не поза ним» [11, с.48]) із особистими переживаннями знайомої людини («На тому місці наш родич колись зазнав страшного потрясіння» [11, с.48]). Опис самої фантастичної зустрічі деталізований мало: «Коли порівнявся з другою брамою, то побачив, як звідти виходить *троє чоловіків, міцно збитих, кременезких й одного зросту, вбрані в щось темне*. Може, він щось відчув підозріле, але не мовив до них «Слава Ісусу Христу». Або просто не встиг. Взагалі, люди в темряві не вітаються, якщо не пізнають один одного. Мало з ким можна зустрітись» [11, с.48-49]. Після лаконічного опису фантастичної зустрічі знову слідує формулювання народної мудрості у формі поради, яка спирається на традицію. Така рамкова побудова опису фантастичної зустрічі спрямована на залучення її як нового матеріалу до неперервної традиції.

Контрастом до цієї оповіді є наступна, «Сон про чорного чоловіка», яка містить оповідь про таку зустріч автора-оповідача. Її можна розділити на дві частини – власне опис зустрічі, який містить значну деталізацію завдяки широкому використанню епітетів: «У моєму житті теж був *чорний чоловік*. Він увійшов до кімнати, де я спала, став наді мною: *дуже високий, худий, обличчя не було видно*. Підняв догори руку, й у ній зблиснуло *лезо вузького ножа*. Тоді, *майже не нахилиючись, змахнув рукою* і увігнав мені ножа в серце. Я закричала і прокинулась від *гострого болю в самому серці*» [11, с.51]. Використання оніричного простору тут цілком пояснюваний як чергова форма звернення до міфологічного континууму: «Вірили, що на час сну душа кидає людину й ходить по тому світі, а там знають, що з тобою станеться, і тому сни завжди віщі» [7]. Противагою цій частині оповідання є друга: «Навіщо він це зробив? У ньому не відчувалося ненависті до мене. І я не встигла навіть налякатись. И не намагалась чинити опір» [11, с.51]. Вона ставить питання про пояснюваність віщих снів і відкриває цей сон для вільного трактування читачем, залучаючи його до процесу пояснення значення сну.

Оповідь «Сон про синього чоловіка» подібна до «Сну про чорного чоловіка» за організацією, але докорінно відрізняється за змістом. Якщо «Сон про чорного чоловіка» містить опис спокійного стану і страшних подій, то «Сон про синього чоловіка» – навпаки: «Він був *синюватого кольору, напівпрозорий. І дуже високий*. Я приходила бавитися до дівчаток по сусідству, і мені наснилося, ніби він там з'явився. *Рухи в нього дуже швидкі, ступає нечутно*, на обличчі *гримаса посмішки, а очі пронизливо-колючі*. Він хоче когось з нас забрати, але ніяк не вирішить кого саме. Я відчуваю *страшну небезпеку*, а він тим часом заповнює собою увесь простір, руки в нього видовжуються...» [11, с.16]. Така різниця між двома подібними за зовнішніми ознаками персонажами пояснюється тим, що «Про поділ позагробового життя окремо для добрих і окремо для злих дохристиянських звісток не маємо» [7]. Тобто подібність форми оповіді у цьому випадку спирається на особливості національної міфології.

Вартим уваги у цій збірці є те, що вона структурована подібно до етнографічних збірок. Присутнє розмежування оповідей за такими типами: спілкуван-

ня живих і неживих, «особливі будинки», «містичні тварини», «магічні рослини» [11]. Таким чином книга структурно позиціонується як така, що має відношення до фольклору, хоча є твором художньої літератури. Цей підхід також спрямований на включення сучасного твору до традиції фольклорних збірань і слугує певним міфологічним довідником для «Урізької готики»: «Після «Урізької Готики» знайшлися люди, які питали мене, де книга отця Антонія» [11, с.5], і водночас містить необхідний матеріал для розуміння художнього світу «Слуги з Добромиля».

На думку Івана Огієнка, «Зрозуміти українську народну культуру повно, як єдине ціле, нема можності без знання дохристиянських вірувань, які були в ній дуже сильні і такими подостаються й надалі» [7]. Залучення національного міфологічного матеріалу у творенні художніх світів українського фентезі являє собою сучасну літературну форму звернення до міфології.

Книга «Уріж та його духи» певною мірою іде далі цього процесу запозичення матеріалу із фольклору до авторського міфу і являє собою за формою та змістом авторську обробку міфологічного матеріалу, збагачену новими оповідями, яка пов'язана із авторським міфом. Такий крок у розвитку безперервності літературної традиції свідчить про активне звертання і модифікацію національного фольклорного матеріалу в творах Галини Пагутяк як представниці українського фентезі. Створення окремої друкованої історії та фольклору художнього світу вже використовувалося у літературі фентезі (наприклад, Дж.Р.Р. Толкієном), але в українській літературі є новим і актуальним, зважаючи на стрімкий розвиток жанру фентезі. Сучасна українська література фентезі існує у глобалізованому світі, має контакти з іншими літературними традиціями, і одночасно розвивається у контексті національної міфології.

Список використаних джерел:

1. Галаєва О. Художнє вираження містичної реальності в романі Галини Пагутяк «Урізька готика». *Вісник Черкаського університету*. Філологічні науки. Черкаси, 2012. №5 (218). С. 84-89.
2. Голобородько Я.Ю. Елізіум. Інкorporація стратогем. Харків : Фоліо, 2009. 187 с.
3. Кирюшко Н. Моделювання химерного світу. *СіЧ*. 2001. №5. С. 45-51.
4. Леоненко О.С. Національний варіант жанру фентезі в прозі Галини Пагутяк (На матеріалі роману «Смітник Господа Нашого»). *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2010. №5 (192). С. 97-102.
5. Мелетинский Е.М. От мифа к литературе : учеб. пособ. по курсу «Теория мифа и историческая поэтика повествовательных жанров». Москва : Рос. гос. гуманитар. ун-т., 2000. 162 с.
6. Мельник Н. Проникнення в іншу реальність (українська магічна новела наприкінці ХХ століття). *СіЧ*. 1998. №11. С. 46-51.
7. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу: Іст.-реліг. моногр. Київ : АТ «Обереги», 1994. 424 с. URL: https://risu.org.ua/php_uploads/files/articles/ArticleFiles_50869_mytrllarion_Doxrystyjanski-viruvannia.pdf.
8. Митрополит Іларіон. Книга нашого буття на чужині. Бережімо все своє рідне : ідеолог.-іст. нариси. Вінніпег : Укр. наук. богослов. тов-во, 1956. 206 с.
9. Огієнко Іван. Українська культура [Електронна копія] : коротка історія культур. життя укр. народа : курс, читаний в укр. нар. ун-ті / Іван Огієнко. Електрон. текст. дані (1 файл : 86,9 Мб). Київ : Вид-во Книгарні С. Череповського, 1918 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2011).
10. Пагутяк Г. Слуга з Добромиля. Київ : Дуліби, 2010. 336 с.
11. Пагутяк Г. Уріж та його духи. Львів: Піраміда, 2012. 120 с.

12. Пагутяк Г. Урізька готика. Київ : Дуліби, 2009. 352 с.
13. Панченко В. «Галина Пагутяк: «Я з тих людей, яким більше подобається виходити через вікно...» URL: <http://litakcent.com/2008/05/19/ya-z-tyh-lyudey-yakym-bilshe-podobayetsya-vyhodyty-cherez-vikno>.

Fantasy is gaining momentum in contemporary Ukrainian literature. The works of this genre are distinguished through a crucial component, the authorial myth. It is commonly based on national mythology, and Halyna Pahutiak is one of the representatives of this approach. Her texts are highlighted as Ukrainian fantasy by researchers.

The development of fantasy in Ukrainian literature emphasises the need to appeal to Ivan Ohiienko's idea concerning the continuity of Ukrainian cultural tradition in the context of its identity. The collection «Urizh and its Spirits» by Halyna Pahutiak is considered as an expression of this continuity, as a specific form for addressing national mythology as a source of components of the authorial myth.

The work «Ukrainian Culture: A Brief History of the Cultural Life of the Ukrainian People» by Ivan Ohiienko is an original work of cultural apologetics of Ukrainian authenticity. The main idea expressed there is as follows: cultural uniqueness as an integral part of independent Ukrainian culture is based on the achievements of centuries, the importance of cultural continuity.

The collection «Urizh and its Spirits» is noteworthy as it is structured similar to ethnographic collections, although it is a work of fiction. This approach is also aimed at incorporating a contemporary work of fiction into the tradition of folk collections and serves as a kind of mythological guide for «Urizka Gothic», and at the same time contains the necessary material for understanding of the universe of «Servant from Dobromyl».

Based on the ideas of Ivan Ohiienko involvement of the national mythological material in the creation of universes of Ukrainian fantasy is viewed as a modern literary form of appeal to mythology. The collection «Urizh and its Spirits» goes beyond the process of borrowing material from folklore to the authorial myth and represents the form and content of the author's processing of mythological material, enriched with new stories, which are connected with the authorial myth. Such a step in the development of the continuity of literary tradition testifies to the active involvement and modification of the national folklore material in the works of Halyna Pahutiak as a representative of Ukrainian fantasy.

Key words: authorial myth, national mythology, folklore, culture, continuity, Ivan Ohiienko, Halyna Pahutiak.

Отримано: 18.09.2018 р.